

JUSTYNA GAŁUSZKA (Kraków)

ORCID: 0000-0002-1714-0179

SĘDZIA ZIEMSKI PRZEMYSKI WALENTY ORZECZOWSKI – ZAPOMNIANY BOHATER SEJMU LUBELSKIEGO 1569 ROKU

Abstract

THE LAND COURT JUDGE FROM PRZEMYSŁ, WALENTY ORZECZOWSKI – A FORGOTTEN HERO OF THE SEJM IN LUBLIN OF 1569

The article remembers a judge from Przemyśl, Walenty Orzechowski (ca. 1527–1588), a highly regarded representative of the nobility of the Ruthenian Province at general assemblies. He repeatedly acted on behalf of the nobility, as exponent of their interests. Yet he remained in the shadow of his better known and controversial cousin Stanisław (1513–1566), a historian, author of political writings, orator and opponent of celibacy.

Keywords: Sejm in Lublin, Polish-Lithuanian Union of Lublin, Walenty Orzechowski, Ruthenian Province, sejmik (assembly) in Vyshnia (Wisznia)

Słowa kluczowe: sejm lubelski, unia polsko-litewska, Walenty Orzechowski, województwo ruskie, sejmik wiszeński

Spośród wielu postaci związanych z ziemią przemyską czasów renesansu postacią Walentego Orzechowskiego nie była dotąd przedmiotem szczególnego zainteresowania badaczy. Nawet w kontekście jego bardziej znanego i kontrowersyjnego brata stryjecznego Stanisława (1513–1566), historyka, autora pism politycznych, oratora i przeciwnika celibatu, Walenty rzadko jest wspominany. To o tyle zaskakujące, że chociaż nie należał on do pierwszoplanowych postaci czasów epoki zygmuntońskiej i pierwszych królów elekcyjnych, to jego zaangażowanie na rzecz zjednoczenia Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, a także postawa w czasie sejmu lubelskiego 1569 r. niewątpliwie zasługują na uwagę. Celem artykułu jest próba przypomnienia postaci Walentego Orzechowskiego (ok. 1527–1588), popularnego działacza sejmikowego i sejmowego, śmiałego, energicznego mówcy i przeciwnika egzekucji dóbr¹. Poza uzupełnieniem jego

¹ I. Kaniewska, *Walenty Orzechowski h. Oksza (zm. 1588)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław 1979, s. 297.

biografii skupię się przede wszystkim na analizie wystąpień sejmowych Orzechowskiego, w których przedstawiał on swoje poglądy na temat zagadnienia egzekucji dóbr.

Walenty Orzechowski urodził się prawdopodobnie w Przemyślu lub Orzechowcach około 1527 r. Jego antenaci osiedli w ziemi przemyskiej prawdopodobnie na przełomie XIV i XV w. Taką informację podał Stanisław Orzechowski w liście do nuncjusza Giovanniego Francesco Commendonego (1523–1584)². Czy była to tylko *licentia poetica* słynnego pisarza politycznego – trudno dzisiaj rozstrzygnąć. Niewątpliwie rodzina cieszyła się dużym szacunkiem i estymą. Mikołaj Rej w *Zwierzynku...* wychwalał zalety jej przedstawicieli: rozum, cnotliwość oraz dobre wychowanie³. Rodzicami Walentego byli Jan i Katarzyna z Boratyńskich. Miał trójkę rodzeństwa: Jana, Annę i Barbarę. Dokładna data urodzenia nie jest znana – podaje się ją jako prawdopodobną, ponieważ 16 października 1540 r. wpisał się w poczet studentów Akademii Krakowskiej, a zwyczajowo młodzież szlachecka dokonywała tego między 12 a 15 rokiem życia (jego stryjeczny brat został studentem, mając 13 lat). Wniósł opłatę w wysokości 6 groszy, czyli o 2 grosze mniej od wymaganej sumy⁴. Zapewne podobnie jak większość ówczesnej młodzieży szlacheckiej studiował tylko na wydziale *artium*, jednak nie zakończył studiów bakałareatem ani nie kontynuował edukacji poza granicami ojczyzny. Być może szybko związał się z jakimś możliwym protektorem, gdyż w późniejszych latach wspominał hetmana i wojewodę ruskiego Mikołaja Sieniawskiego jako swojego opiekuna i nauczyciela. Poświęcił się karierze urzędniczej i działalności politycznej. 12 października 1554 r. został podsędkiem ziemi przemyskiej, zaś osiem lat później sędzią ziemskim. Zgodnie z informacjami zawartymi w herbarzu Uruskiego poślubił Jadwigę z Zaksińskich. Para doczekała się czterech synów: Aleksandra, Jana, Jerzego i Walentego⁵. Paprocki natomiast jako żonę Walentego wymienia Fredrównę, córkę kasztelana przemyskiego Jana⁶. Zapewne była nią Zofia, córka Jana Fredry⁷. Nieścisłości te wynikają najpewniej z faktu, że Orzechowski ożenił się dwukrotnie: pierwszą żoną była Jadwiga, drugą, poślubioną pod koniec życia – Zofia.

Walenty Orzechowski cieszył się dużą popularnością wśród szlachty ziemi przemyskiej, która wielokrotnie wybierała go na swego przedstawiciela na sejm walny. Po raz pierwszy mandat poselski otrzymał na sejm obradujący w okresie

² S. Orzechowski, *Wybór pism*, oprac. J. Starnawski, Kraków 1972, s. 620.

³ M. Rej, *Zwierzyniec*, oprac. M. Pierzgalska, R. Kozubowska, P. Małek, s. 151–152 (dostępne online: http://rcin.org.pl/Content/62680/WA248_82414_SPXVI_rej-zwierzyniec_o.pdf [dostęp: 1 III 2021]).

⁴ *Album Studiosorum Universitatis Cracoviensis*, t. 2, fasc. 2, wyd. A. Chmiel, Kraków 1892, s. 301.

⁵ S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 13, Warszawa 1916, s. 19.

⁶ *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 7, Lipsk 1841, s. 137.

⁷ S. Bodniak, *Jan Fredro h. Bończa (zm. ok. 1591)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 7, Kraków 1948–1958, s. 118–119.

1563/1564⁸. Za panowania Zygmunta II Augusta (1548–1572) posłował pięciokrotnie, na sejmy z lat 1563/1564, 1566, 1567, 1569, 1572⁹. Dał się poznać jako odważny mówca i wkrótce został jednym z najważniejszych polityków województwa ruskiego¹⁰. W kolejnych latach Walenty nie był już tak aktywny ze względu na wiek i choroby, choć nie zrezygnował całkowicie z działalności publicznej na forum lokalnym. W dowód uznania szlachta województwa ruskiego wybrała go marszałkiem sejmiku w 1572 r.¹¹ Jako sędzia ziemski interesował się usprawnieniem sądownictwa. Występował z poprawkami do laudum sejmiku lwowskiego w sprawie sądu generalnego województwa ruskiego w 1575 r.¹² i uczestniczył w uchwalaniu jego ordynacji w 1577 r.¹³

Orzechowski brał aktywny udział w pierwszych bezkrólewiach. Uczestniczył w zjeździe knyszyńskim w sierpniu 1572 r., podczas którego wybrano go na członka Komisji Korektury Praw¹⁴. Dzięki Świętosławowi Orzelskiemu (1549–1598), wielokrotnemu posłowi na sejmy walne, znanemu działaczowi szlacheckiemu i historykowi, dowiadujemy się wiele na temat działalności Orzechowskiego na sejmie elekcyjnym w dniach 7 listopada–15 grudnia 1575 r.¹⁵ Szlachtę województwa ruskiego zajmował wówczas problem zagrożenia tatarskiego. Sejmikujący początkowo starali się nie dopuścić do rozpoczęcia głosowania, dopóki nie zostanie uchwalona obrona¹⁶. Następnie Orzechowski przedstawił stanowisko swojego województwa, negatywnie oceniając kandydaturę habsburską cesarza Maksymiliana II (1527–1576) do tronu polskiego. Obawiał się, że wybór cesarza wywoła sprzeciw Partii Otomańskiej. Nieopatrznie wtrącił się do głosowania senatorów, co wywołało ich oburzenie. Orzelski skomentował to jako przysłowiowe wyjście przed szereg¹⁷. Orzechowski wygłosił szczerą i emocjonalną mowę, ze łzami błagając szlachtę o niewybieranie

⁸ I. Kaniewska, *Małopolska reprezentacja sejmowa za czasów Zygmunta Augusta 1548–1572*, Kraków 1974.

⁹ J. Kolankowski, *Posłowie sejmów koronnych Zygmunta Augusta*, „Reformacja w Polsce” 1928, t. 5, s. 121–138.

¹⁰ M. Ferenc, *Posłowie koronni na sejmie unii lubelskiej (unie polsko-litewskie w dyskusji sejmowej)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2014, t. 141, z. 2, s. 371.

¹¹ *Laudum wiszeńskiego sejmiku o elekcji „viritim” z 16 października 1572*, [w:] *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacji śp. Aleksandra hr. Stadnickiego*, wyd. A. Prochaska, t. 20: *Lauda sejmikowe*, t. 1: *Lauda wiszeńskie 1572–1648*, Lwów 1909, s. 6.

¹² *Ibidem*, s. 31.

¹³ *Ibidem*, s. 48.

¹⁴ *Akta podkanclerskie Franciszka Krasińskiego 1569–1573*, wyd. W. Krasiński, t. 3, Warszawa 1871, s. 425.

¹⁵ *Świętosława Orzelskiego bezkrólewia ksiąg ośmioro 1572–1576*, wyd. E. Kuntze, Kraków 1917, s. 180; W. Konopczyński, *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*, Kraków 1948, s. 141; S. Płaza, *Próby reform ustrojowych w czasie pierwszego bezkrólewia (1572–1574)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 1969, z. 42, s. 49.

¹⁶ *Świętosława Orzelskiego bezkrólewia...*, *op. cit.*, s. 215–216.

¹⁷ *Ibidem*, s. 226.

króla, który przyniesie państwu zgubę (tj. Habsburga)¹⁸. Celnie ripostował wypowiedzi zwolenników tej kandydatury, którzy podnosili, że znie wagą byłoby wyłączenie z elekcji arcychrześcijańskiego przedstawiciela i uginanie się pod naciskiem tureckim¹⁹. Następnie, podobnie jak pozostali przedstawiciele województwa ruskiego, w którym duże wpływy miał Jan Zamoyski, gorąco poparł kandydaturę księcia siedmiogrodzkiego Stefana Batorego, którego zresztą witał pod Medyką 17 maja 1576 r.²⁰ Orzechowski był konsekwentny w swojej niechęci do Habsburgów – zwalczał ich kandydatury podczas trzech kolejnych bezkrólewi.

Ważnym aspektem działalności publicznej Walentego Orzechowskiego była jego współpraca z kanclerzem i hetmanem wielkim koronnym Janem Zamoyskim. Stanisław Szafraniec w liście do Zamoyskiego nazywa Orzechowskiego sługą²¹. Według niego sędzia przemyski nie tylko konsolidował szlachtę województwa ruskiego wokół spraw, na których zależało „trybunowi ludu szlacheckiego”, ale i wspierał go na sejmach walnych²². W konflikcie między Zborowskimi i Zamoyskim poparł swojego patrona. Na sejmiku wiszeńskim w grudniu 1584 r. zabrał głos w jego obronie, ale odrzucił mandat posła na sejm walny 1585 r. (być może ze względu na wiek i stan zdrowia)²³. Chcąc odwdzińczyć się sędziemu ziemskiemu za jego służbę, Zamoyski czynił starania o przyznanie mu kasztelani sanockiej²⁴. W liście do sekretarza królewskiego Piotra Tylickiego (1543–1616) prosił o przeniesienie dotychczasowego kasztelana sanockiego Jana Fredrę na wakującą kasztelanię przemyską i powierzenie sanockiej Orzechowskiemu.

Ostatnie udokumentowane przejawy działalności Orzechowskiego miały miejsce w 1587 r. W maju wziął udział w zjeździe zbrojnym pod Wiśnią i protestował przeciwko uchwałom sejmiku u boku wojewody ruskiego Stanisława Żółkiewskiego (zm. 1588)²⁵. We wrześniu podczas obrad sejmiku wiszeńskiego poparł pomysł zbrojnego wymarszu szlachty pod Wiślicę i wyraził poparcie dla kandydatury królewicza szwedzkiego Zygmunta Wazy. W kolejnych konfederacjach (rzeszowskiej i lwowskiej) nie brał udziału z powodu choroby. Prawdopodobnie zmarł pod koniec 1588 r., ponieważ 6 stycznia 1589 r. król Zygmunt III na wakujący urząd sędziego ziemskiego przemyskiego powołał Jana Jaksmanickiego.

¹⁸ Ibidem, s. 285.

¹⁹ Ibidem, s. 286.

²⁰ A. Sucheni-Grabowska, *Losy egzekucji dóbr w Koronie w latach 1574–1650*, „Kwartalnik Historyczny” 1973, t. 80, nr 1, s. 8.

²¹ Stanisław Szafraniec do Jana Zamoyskiego z Zalesia 23 maja 1584, [w:] *Archiwum Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronnego*, t. 3: 1582–1584, wyd. J. Siemieński, Warszawa 1913, s. 316.

²² W. Tygielski, *Listy, ludzie, władza. Patronat Jana Zamoyskiego w świetle korespondencji*, Warszawa 2007, s. 149, 240–241.

²³ Stanisław Żółkiewski do Jana Zamoyskiego z Jaworowa 24 grudnia 1584, [w:] *Archiwum Jana Zamoyskiego...*, op. cit., t. 3, s. 388.

²⁴ *Archiwum Jana Zamoyskiego...*, op. cit., t. 4: 1585–1588, wyd. K. Lepszy, Kraków 1948, s. 36.

²⁵ *Protest przeciwko uchwałom sejmiku wiszeńskiego, tudzież przeciwko uchwałom konwokacyi warszawskiej z 8 maja 1587*, [w:] *Akta grodzkie i ziemskie...*, op. cit., s. 65.

Walenty Orzechowski zajmował ważne miejsce wśród szlachty województwa ruskiego sprzeciwiającej się egzekucji dóbr. Gorąco protestował przeciwko rewizji i zwrotowi nadań. Wiele cennych informacji na temat działalności tej grupy zawiera rękopis *Sprawa posłów województwa ruskiego*²⁶. Polski historyk i wydawca źródeł Józef Korzeniowski przypuszczał, że dokument ten powstał w domu sędziego ziemskiego przemyskiego²⁷. W czasie sejmu 1563 r. reprezentacja województwa ruskiego ściśle współpracowała z Podolanami. Orzechowski w swoim wystąpieniu sejmowym prosił, aby nie wysyłać rewizorów do ziem ruskich i nie zabraniać królowi rozdawania dóbr zasłużonym dla ojczyzny²⁸. Groził również, że nieuwzględnienie ich próśb będzie skutkowało złożeniem protestu przed królem oraz sejmem i rozjechaniem się do domów. Wystąpienie Orzechowskiego rozgniewało Zygmunta Augusta, którego polityka wewnętrzna w dużej mierze opierała się na rozdawnictwie dóbr. W odpowiedzi udzielonej przez podkanclerzego monarcha wątpił, aby posłowie ruscy faktycznie otrzymali taką instrukcję. Sędzia ziemski przemyski w kolejnej mowie przekonywał, że posłowie nie mogą przekroczyć instrukcji uzgodnionej wspólnie na sejmiku wiszeńskim i prosił władcę, aby uważał przedstawicieli szlachty ruskiej „za dobrych i prawdziwych posłów”²⁹. W dalszej części obrad wyłoniono komisję sejmową, która miała przygotować projekt rewizji dóbr. W jej skład wszedł również Orzechowski. Zapewne było to przemyślane działanie egzekucjonistów, którym zależało na obecności przedstawiciela opozycji w celu uniknięcia oskarżeń o nieprawidłowości. Poseł ruski nie zamierzał zmieniać swoich przekonań, w dalszym ciągu prosił króla o pozostawienie danin rozdanych za zasługi dla ojczyzny i o następne królewszczyzny. Wystąpił również z komisji, ponieważ nie mógł się porozumieć ze współpracownikami³⁰. Przedłużające się

²⁶ Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk (dalej: BK PAN), sygn. 241, *Sprawa posłów województwa ruskiego, pana Jana Sienińskiego z Pomorza, pana Trzebińskiego ze lwowskiej ziemi, pana Walentego Orzechowskiego sędziego przemyskiego, pana Aleksandra Krasickiego z przemyskiej ziemi, pana Andrzeja Wapowskiego stolnika sanockiego z ziemi sanockiej, pana Grzegorza Makowieckiego chorążego halickiego, pana łowczego przemyskiego Rafała Dobaniowskiego i pana Dubrawskiego z halickiej ziemi, na sejmie warszawskim roku Pańskiego 1563 złożony na dzień Marcina świętego z tym poselstwem panów rad województwa ruskiego i od rycerstwa posłani, aby na ten artykuł egzekucyi, którą konstytucyjami postanowili na piotrkowskim sejmie blisko przeszłym nie przyzwalali, to jest, aby Aleksandra króla statuem miały być rycerskie wysługi brane, które jeno są dane ludziom rycerskim po tym to statucie króla Aleksandra za poczciwe służby ich, k temu prosić rozkazali, aby król JM nie zawierał ręki swej królewskiej zasłużonym ludziom, s. 253–255.*

²⁷ J. Korzeniowski, *Zapiski z rękopisów Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu i innych bibliotek petersburskich. Sprawozdanie z podróży naukowych odbytych w 1891–1892 i w 1907 r.*, Kraków 1910 („Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce”, seria I, t. 11), s. 275–276.

²⁸ BK PAN, sygn. 241, *Odpowiedź pana Walentego Orzechowskiego sędziego przemyskiego królowi JMci od panów posłów ruskich*, s. 255–256.

²⁹ BK PAN, sygn. 241, *Rzecz albo prośba [!] urodz[onego] pana Walentego Orzechowskiego sędziego przemyskiego ku najjaśn[iejszemu] Panu i Królowi Zygmuntowi Augustowi w Warszawie czyniona Anno Domini 1563 8va die Xbris, aby KJMć zostawił zasłużone rycerstwo polskie przy ich zasługach, od panów posłów województwa ruskiego i podolskiego poruczona*, s. 256–269.

³⁰ *Warszawski sejm Anno Domini 1563*, [w:] *Źródłopisma do dziejów Unii Korony Polskiej i W.X. Litewskiego*, wyd. A.T. Działyński, cz. 2, Poznań 1856, s. 213–214.

posiedzenia, kolejne wystąpienia posłów uzmysłowiły egzekucjonistom, że rewindykacja królewszczyzn nie odbędzie się zgodnie z ich planem. Podczas tego zgromadzenia Orzechowski dał się poznać jako mówca zdeterminowany, o dużym talencie krasomówczym, umiejętnie łączącym znajomość rodzimego prawa z inteligencją i przebiegłością. Niewątpliwie potrafił wykorzystywać przepisy prawne do własnych celów, czynił to wprawnie i bezwzględnie. Wywoływało to zniecierpliwienie mniej wyrobionych politycznie przeciwników. W pewnym momencie Orzechowskiego chciał zaatakować fizycznie poseł kaliski Stanisław Przyjemski (zm. 1595) i omal nie doszło do rękoczynów – został jednak powstrzymany³¹.

Na początku stycznia 1564 r. rozpoczęła się lustracja województwa ruskiego. Mimo wcześniejszych zapewnień, że sam król zajmie się tą sprawą, do rewizji przystąpili deputaci. Orzechowski nie omieszkał zaprotestować, uzyskał wsparcie senatorów i udał się do króla, który zarzucił mu utrudnianie obrad sejmowych i nie dał się przekonać do ustępstw na rzecz szlachty ruskiej³². Sędzia ziemski przemyski nie ustawał w staraniach i przedstawił władcy nową prośbę w imieniu szlachty ruskiej i podolskiej. Przywoływał w niej szczodrobliwość poprzedników Zygmunta Augusta i podkreślał, że nadawanie dóbr w uznaniu za zasługi przynosi darczyńcy chlubę, zaś odebranie hańbę. Dość pokrętnie tłumaczył, że reprezentacja wspomnianych województw nie chce protestować przeciwko uchwałom obecnego sejmu, jedynie nie zgadza się z postanowieniami sejmu piotrkowskiego. Stało to ze sobą w oczywistej sprzeczności, ponieważ sejm warszawski 1563/1564 r. miał na celu kontynuację spraw rozpoczętych w Piotrkowie. Opozycja ruska wykorzystywała wszystkie argumenty i dostępne środki, aby opóźnić wyjazd rewizorów, nie zgadzała się na ich „opatrzenie”, próbowała skierować dyskusję na inne tory, podnosząc, że ważniejszą sprawą jest unia Korony i Litwy³³. Podczas dyskusji o konieczności ogłoszenia poboru na obronę potoczną Orzechowski poinformował, że on i pozostali reprezentanci województwa ruskiego opuszczają Warszawę. Wobec widma zerwania sejmu większość izby poselskiej zgodziła się na ustępstwa. Ostatecznie uchwalono podatki na obronę, spisano konstytucję, ale zaznaczono, że król wysłał rewizorów do województwa ruskiego bez zgody jego przedstawicieli³⁴.

Niepowodzenie Orzechowskiego w Warszawie zapewne spowodowało, że szlachta województwa ruskiego nie wybrała go na swego przedstawiciela na kolejnym zgromadzeniu w 1565 r. Dopiero na sejm w następnym roku otrzymał mandat poselski. Na sejmie lubelskim 1566 r. nie podejmował zagadnień związanych z rewindykacją dóbr. Interweniował u króla w sprawie zniszczeń dokonanych przez wojska cara Iwana IV Groźnego (1530–1584) w województwie ruskim podczas przemarszu na Węgry przeciwko Turkom. Było to związane z działaniami wojennymi

³¹ Ibidem, s. 225.

³² Ibidem, s. 313.

³³ Ibidem, s. 380.

³⁴ A. Dembińska, *Polityczna walka o egzekucję dóbr królewskich w latach 1559/64*, Warszawa 1935, s. 141.

prowadzonymi przez wojska Sulejmana II Wspaniałego (1494–1566) i wezwaniem cesarza Maksymiliana II, który nakazał koncentrację wojsk armii chrześcijańskich w Wiedniu. Orzechowski obawiał się akcji odwetowej i zwracał uwagę na konieczność zabezpieczenia granic koronnych. Oczekiwał także większego zaangażowania starostów w tę sprawę³⁵. Być może zabierał głos również w innych kwestiach, ale autor diariusza odnotował tylko jedno jego wystąpienie. Prawdopodobnie mógł włączyć się do dyskusji dotyczącej królowej Katarzyny Habsburżanki (1533–1572) i jej powrotu do Austrii – uczestniczył bowiem w sejmiku wiszeńskim poprzedzającym sejm walny, na którym omawiano ten problem, a jego stryjeczny brat Stanisław wystąpił w obronie królowej³⁶. Odesłanie królowej miało być pierwszym krokiem do unieważnienia małżeństwa. Choć nie zachował się diariusz kolejnego zgromadzenia, wiemy, że Walenty Orzechowski reprezentował na nim szlachtę ruską³⁷.

Najważniejszym zgromadzeniem sędziego ziemskiego przemyskiego, w którym brał udział, był niewątpliwie sejm lubelski z 1569 r. Rozpoczął on obrady 10 stycznia, a zakończył 12 sierpnia³⁸. Walenty Orzechowski wszedł w skład komisji, której zadaniem były rokowania z Litwinami na temat zasad unii między dwoma państwami. Postulował on, aby dyskusje prowadzić jawnie, nie spisywać ich, ponadto odradzał wdawanie się w dyskusje na temat przywilejów. Argumentował, że zostały one już zaprzysiężone przez stany polskie i litewskie, a poza tym istnieje wiele fundamentalnych kwestii, w których należy dojść do porozumienia. Podczas przemowy 3 lutego odniósł się do problemu odwlekania przez Litwinów decyzji o zawarciu unii. Według niego przeszkodą było istnienie dwóch odrębnych rad przy władcy³⁹. Cztery dni później delegacja poselska udała się do senatorów. W imieniu posłów głos zabrał Orzechowski, sugerując, że dalsze obrady nie mają sensu, jeśli panowie litewscy nie zaprzysięgną starych przywilejów⁴⁰. Największym problemem w dalszej części obrad okazał się brak jednomyślności wśród koroniarzy. Zdania odrębne zgłaszała szlachta województwa krakowskiego i ruskiego. 24 lutego sędzia ziemski przemyski zwrócił się z prośbą do Zygmunta Augusta, aby doprowadził do szczęśliwego końca projekt unii między Koroną i Litwą⁴¹. Monarcha ubolewał, że przedstawiciele obu państw nie potrafili się porozumieć, ale zapowiedział, że niezwłocznie podejmie działania dyscyplinujące i wezwie Litwinów przed swoje oblicze.

Orzechowski był niezwykle aktywnym posłem podczas obrad tego sejmu. Pozostali uczestnicy często zwracali się do niego z prośbą o poparcie u władcy.

³⁵ *Diariusz sejmu lubelskiego 1566 roku*, oprac. I. Kaniewska, Wrocław 1980, s. 78.

³⁶ S. Orzechowski, *Apologia w obronie Kwinkunksa albo w obronie władzy królewskiej*, [w:] *Stanisława Orzechowskiego i Augustyna Rotundusa debata o Rzeczypospolitej*, oprac. K. Koehler, Kraków 2009, s. 235–284.

³⁷ L. Kolankowski, *op. cit.*, s. 121–138.

³⁸ W. Konopczyński, *op. cit.*, s. 140.

³⁹ *Źródlopisma...*, *op. cit.*, cz. 3: *Diariusz Lubelskiego Sejmu Unii. Rok 1569*, Poznań 1856, s. 25.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 28.

⁴¹ *Ibidem*, s. 108.

Tak było w sprawie utrzymania jarmarku przy rodzinie Sieniawskich, potomków wojewody ruskiego Mikołaja Sieniawskiego (1489–1569), dawnego protektora Orzechowskiego. Ten jednak nie chciał interweniować, ponieważ kwestia owa stała w sprzeczności z jego przekonaniem dotyczącym egzekucji dóbr⁴². Prosił władcę o zadośćuczynienie panu Wąsowiczowi, któremu ksiązę meklemburski zabił brata. Zabiegał o poparcie tej sprawy również w senacie⁴³.

Analizując wystąpienia sędziego ziemskiego przemyskiego, warto podkreślić, że choć nie uchylał się on od wspierania indywidualnych próśb, to przede wszystkim starał się zachęcić zgromadzonych do szerszego spojrzenia na kwestię przyszłości Korony i Litwy. Na pierwszym miejscu stawiał ideę zjednoczeniową oraz sprawy związane z obroną granic. Trafnie podkreślał, że zajmują one pierwsze miejsce, przed kwestiami prawnymi⁴⁴. Zarzucał posłom, że tak ważne problemy podnoszą pod koniec sejmiku, kiedy zostało mało czasu na merytoryczną dyskusję. Krakowianom, którzy zasłaniali się potrzebą wypełnienia instrukcji sejmikowej, odpowiadał, że on sam woli wytłumaczyć się z niedopełnienia obowiązków przed szlachtą niż działać na szkodę państwa⁴⁵. Ostro sprzeciwił się zbrojnemu wymuszeniu unii, argumentując, że cena nienawiści domowej i przelania krwi jest zbyt wysoka za siłowe doprowadzenie do zjednoczenia. Zarzucał posłom, że kłócą się o drobiazgi, tracąc z oczu najważniejszy cel – połączenie obu krajów unią realną.

Po wznowieniu obrad po przerwie świątecznej Orzechowski został wyznaczony jako jeden z członków komisji powołanej do spisania konstytucji. Obok niego znaleźli się w niej: referendarz koronny Stanisław Czarnkowski (1526–1602), sędzia kaliski Dobrogost Potworowski (ok. 1510–1579), sędzia krakowski Marian Przyłęcki (1530–1583), podkomorzy chełmski Mikołaj Sienicki (ok. 1520–1571) i cześnik łączycki Jakub Ponętowski (zm. 1586). Zgodnie z życzeniem posłów rano mieli brać udział w obradach izby niższej, a po południu pracować nad konstytucjami⁴⁶.

Bez wątplenia Walenty Orzechowski był jednym z najaktywniejszych i najbardziej zasłużonych posłów lat sześćdziesiątych XVI w. Zabierał głos niemal w każdej sprawie poruszanej podczas obrad sejmiku 1569 r. Brał udział w opracowywaniu wszystkich ważnych dokumentów, jakie powstały w czasie tego zgromadzenia. Wielu jego uczestników zabiegało o poparcie Orzechowskiego u króla w ich sprawach. W uznaniu zasług posłowie poprosili sędziego ziemskiego o pożegnanie Zygmunta Augusta w imieniu szlachty. Choć nie przyjął on tego zaszczytu, to zdecydowanie zapisał się jako jedna z postaci, które doprowadziły do zawarcia unii między Koroną i Litwą. Jego starania zostały docenione i podpis Orzechowskiego znalazł się pod aktem unii⁴⁷. Myślę, że raczej ma Witalij Michałowski, porównując

⁴² *Dnevnik lublińskiego sejma 1569 goda*, wyd. M.O. Kojalovič, Sankt Petersburg 1869, s. 106–107.

⁴³ *Ibidem*, s. 108.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 246–249.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 273.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 358.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 629.

go z Mikołajem Sienickim i Janem Fredrą, podkreślając ich biegłość w retoryce i doskonale przygotowanie do debat prowadzonych w izbie poselskiej⁴⁸.

Częstotliwość wystąpień sejmowych wskazuje, że uważano Orzechowskiego za doskonałego mówcę. Cieszył się szacunkiem szlachty ruskiej, która wielokrotnie wybierała go na swojego przedstawiciela. Wierzano w jego umiejętności, darzono go zaufaniem i proszono o wstawiennictwo u króla. Niewątpliwie był działaczem ogólnopolskiego formatu, nie tylko prowincjonalnym. Ważną cechą jego charakteru stanowiła odwaga, ale i skłonność do kompromisów. Jego wystąpienia cechowała energia oraz dosadność. Do końca życia nie zmienił swoich poglądów dotyczących egzekucji dóbr. W 1572 r. wraz z Dobrogostem Potworowskim wystąpił z memoriałem, w którym proponowali zakończenie procesu egzekucji, odwołanie rewizorów i wynagrodzenie szkód poniesionych przez właścicieli dóbr. Posłowie odrzucili tę propozycję⁴⁹. Fiasko programu egzekucji dóbr najdobitniej podsumowała Anna Sucheni-Grabowska: „Duży majątek państwa oddawany był do dyspozycji kręgowi ludzi, którzy obracali go zazwyczaj na własne cele, zaniedbując realizację powierzonych sobie i finansowanych nadaniami królewskimi zadań administracyjnych i wymiaru sprawiedliwości”⁵⁰. Orzechowski nieustannie pokazywał, że dobro województwa ruskiego jest dla niego bardzo istotne. Stąd wynikała jego działalność antyegzekucyjna, a także starania o zabezpieczenie interesów tego obszaru, szczególnie w zakresie obrony przed zagrożeniem tatarskim. Myślę, że można określić Walentego Orzechowskiego jako zawodowego parlamentarzystę, należącego do elity politycznej czasów panowania ostatniego Jagiellona. Wielokrotny wybór na przedstawiciela szlachty województwa ruskiego nie był przypadkowy, cechowało go duże doświadczenie, cieszył się autorytetem, szanowano jego znajomość prawa i wierzano, że sędzia przemyski będzie znakomitym wyrazicielem interesów i dążeń szlachty.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk, sygn. 241.

Źródła drukowane

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacji śp. Aleksandra hr. Stadnickiego, wyd. A. Prochaska, t. 20: *Lauda sejmikowe*, t. 1: *Lauda wiszeńskie 1572–1648*, Lwów 1909.

Akta podkanclerskie Franciszka Krasieńskiego 1569–1573, wyd. W. Krasieński, t. 3, Warszawa 1871.

Album Studiosorum Universitatis Cracoviensis, t. 2, fasc. 2, wyd. A. Chmiel, Kraków 1892.

⁴⁸ W. Michałowski, *Posłowie ruskich województw Korony na sejmie lubelskim w styczniu–lutym 1569 roku*, „Rocznik Lituanistyczny” 2020, t. 6, s. 96.

⁴⁹ F. Piekosiński, *Sejm walny warszawski z r. 1572*, Kraków 1897, s. 8.

⁵⁰ A. Sucheni-Grabowska, *op. cit.*, s. 18.

- Archiwum Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronnego*, t. 3: 1582–1584, wyd. J. Siemieński, Warszawa 1913.
- Archiwum Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronnego*, t. 4: 1585–1588, wyd. K. Lepczyński, Kraków 1948.
- Diariusz sejmów lubelskiego 1566 roku*, oprac. I. Kaniewska, Wrocław 1980.
- Dnevnik lublinskago sejma 1569 goda*, wyd. M.O. Kojalovič, Sankt Petersburg 1869.
- Herbarz polski Kaspra Niesieckiego*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 7, Lipsk 1841.
- S. Orzechowski, *Apologia w obronie Kwinkunksa albo w obronie władzy królewskiej*, [w:] *Stanisława Orzechowskiego i Augustyna Rotundusa debata o Rzeczypospolitej*, oprac. K. Koehler, Kraków 2009.
- S. Orzechowski, *Wybór pism*, oprac. J. Starnawski, Kraków 1972.
- M. Rej, *Zwierzyniec*, oprac. M. Pierzgałska, R. Kozubowska, P. Małek, s. 151–152 (dostępne online: http://rcin.org.pl/Content/62680/WA248_82414_SPXVI_rej-zwierzyniec_o.pdf [dostęp: 1 III 2021]).
- Świętosława Orzelskiego bezkrólewia ksiąg ośmioro 1572–1576*, wyd. E. Kuntze, Kraków 1917.
- S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 13, Warszawa 1916.
- Źródłopisma do dziejów Unii Korony Polskiej i W.X. Litewskiego*, wyd. A.T. Działyński, cz. 2, Poznań 1856.
- Źródłopisma do dziejów Unii Korony Polskiej i W.X. Litewskiego*, wyd. A.T. Działyński, cz. 3: *Diariusz Lubelskiego Sejmów Unii. Rok 1569*, Poznań 1856.

Opracowania

- S. Bodniak, *Jan Fredro h. Bończa (zm. ok. 1591)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 7, Kraków 1948–1958, s. 118–119.
- A. Dembińska, *Polityczna walka o egzekucję dóbr królewskich w latach 1559/64*, Warszawa 1935.
- M. Ferenc, *Posłowie koronni na sejmie unii lubelskiej (unie polsko-litewskie w dyskusji sejmowej)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2014, t. 141, z. 2, s. 367–383.
- I. Kaniewska, *Malopolska reprezentacja sejmowa za czasów Zygmunta Augusta 1548–1572*, Kraków 1974.
- I. Kaniewska, *Walenty Orzechowski h. Oksza (zm. 1588)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław 1979, s. 297.
- J. Kolankowski, *Posłowie sejmów koronnych Zygmunta Augusta*, „Reformacja w Polsce” 1928, t. 5, s. 121–138.
- W. Konopczyński, *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*, Kraków 1948.
- J. Korzeniowski, *Zapiski z rękopisów Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu i innych bibliotek petersburskich. Sprawozdanie z podróży naukowych odbytych w 1891–1892 i w 1907 r.*, Kraków 1910 („Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce”, seria I, t. 11), s. 275–276.
- W. Michałowski, *Posłowie ruskich województw Korony na sejmie lubelskim w styczniu–lutym 1569 roku*, „Rocznik Lituanistyczny” 2020, t. 6, s. 95–119.
- F. Piekosiński, *Sejm walny warszawski z r. 1572*, Kraków 1897.
- S. Płaza, *Próby reform ustrojowych w czasie pierwszego bezkrólewia (1572–1574)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 1969, z. 42, *passim*.
- A. Sucheni-Grabowska, *Losy egzekucji dóbr w Koronie w latach 1574–1650*, „Kwartalnik Historyczny” 1973, t. 80, nr 1, s. 3–19.
- W. Tygielski, *Listy, ludzie, władza. Patronat Jana Zamoyskiego w świetle korespondencji*, Warszawa 2007.